

Маре
ЈАНАКОВА

О ИСТОРИЈИ И АРХИТЕКТУРИ ЗГРАДЕ ГИМНАЗИЈЕ У ЧАЧКУ

UDK: 727.1 (497.11) „19”

АПСТРАКТ: *Напори да град Чачак добије наменску гимназијску зграду датирају још с краја XIX века. Данашња зграда Гимназије у Чачку, пројектована 1911-12. и саграђена у периоду 1912-26. године, представља једно од ремек-дела епохе тражења српског националног стила. Њен аутор је истакнути српски неимар предратног и међуратног раздобља, архитекта Драгутин Маслаћ, који је свој градитељски опус формирао на искуствима академизма, сецесије, фолклоризма, као и неовизантијског стила. Чачанско здање представља и једно од највреднијих дела у целокупном Маслаћевом опусу.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *гимназија, Чачак, историја, архитектура, Драгутин Маслаћ, национални стил*

Подизање зграде Чачанске гимназије има врло дугу историју. Још 1899. године Округ руднички је одлучио да подигне гимназијско здање, на земљишту које му је претходно уступила општина. Израда пројекта поверена је окружном инжењеру Р. Цветковићу.¹ Иако је пројекат био, вероватно, исте године и израђен, од реализације се одустало, највероватније због недостатка материјалних средстава. Почетком следећег века настаће занимљива преписка, узрокована овим питањем. Најпре је професор Љ. Т. Миловановић, као члан окружне скупштине, упутио 28. јануара 1905. године писмо Скупштини чачанског округа, чиме је, заправо, поново покренуо предлог о подизању гимназијске зграде.² Окружна скупштина одговорила је да „*усваја овај предлог као уместан, с тим да се овом послу одмах приступи и умоли господин министар просвете да што пре реши и одобри да се ова (новчана) сума из помоћног фонда пошаље Начелству као помоћ за зидање и подигнуће гимназије у Чачку*”. У то време, у овом граду већ постоји гимназија са шест разреда која је већ 36 година смештена у општинској згради. У годинама с краја XIX и почетка XX века, тај простор више није могао да подмири потребе нараслог броја ђака. У једном од наредних писама, упућеном 1906. године министру просвете и црквених послова у Београду, „да би подејствовао код г. министра финансија”, између осталог стоји да се, услед недовољног простора којим располаже гимназија у оквиру општинске зграде, „општина постарала те је још пре више година уз свој плац на најлепшем месту према цркви и на најузвишенијем месту у Чачку докупила

1 | Бранко Перуничкић, *Чачак и Горњи Милановац 1866-1915*, том II, Чачак, 1969, 443-444.

2 | Исто, 827.

земљишта...”³. Министар просвете је „подејствовао” упутивши писмо министру финансија,⁴ али док је директор гимназије у Чачку добио прижељкивано писмо од Српског краљевског Министарства просвете и црквених послова, прошло је пуних пет година.⁵ У овом опширном и врло комплексном писму, посебну пажњу завређује оно што на самом почетку каже министар Љ. Јовановић:

„...Довољно је загледати у ма који план од досад подигнутих гимназијских зграда, да се добије уверење да оне махом мало одговарају створеним потребама добро уређене средње школе. Оне могу бити архитектонски и лепе па и луксузне, али ипак не задовољавају све потребе. Довољно је у потврду тога навести факт, да ни једна нова зграда средњошколска нема нарочите просторије за телесна вежбања, иако свака има скупоцено израђену дворницу за школске свечаности. Крајње је време да се прекине са тим штетним традицијама, по којима су досад подизане зграде за гимназије и средње школе, уопште.

Стога вам препоручујем, да употребите сав свој утицај, у колико год то буде стајало до вас, да, кад се за поверену вам школу буде градио план за нову зграду и настанете, да се план гради на принципима разумне штедње, а да практично одговара свима школским потребама.

Школске зграде треба да задовољавају и естетску страну, али не смеју бити луксузне. Ученици треба у згради својој да гледају удружене архитектонску лепоту са практичним духом разумне економије, јер је у томе права лепота.

У духу те основне идеје треба свака гимназијска зграда да има, поред учионица, облачионица, кабинета и канцеларија, довољно просторија за физичко развијање тела и одржавање здравља ученичког (гимнастичке дворнице, купатила и тушева у самој згради) као и довољно места око зграде за игре и ботанички врт за школске потребе. Исто тако треба у згради предвидети довољно просторија за бављење ученика у ван школско време (за ученичке састанке, гајење песме и свирке, за читаонице и ћачке књижнице)...”⁶

Задојене идејама соколског покрета, које су тих година на тлу југословенских земаља биле у пуном замаху, а на основу доброг увида у дотадашњу градитељску праксу школских зграда у Србији, речи министра Јовановића зраче трезвеним и врло напредним погледом на архитектуру ове врсте јавних зграда у Србији. Као такве, свакако да су имале утицаја на планирање и пројектовање, које је ускоро било наручено у београдском Министарству грађевина.

Осмог децембра исте, 1911. године, Министру просвете и црквених послова одговорио је окружни одбор чачанског округа, између осталог, и овим речима:

„Пошто је у изгледу да ће план са предрачуном за подизање осморазредне гимназије у Чачку бити готов кроз кратко време, и пошто материјал за

3 Исто, 828.

4 Исто, 829-830.

5 Исто (писмо од 5. септембра 1911. године).

6 Исто, 833-834.

подизање зграда као и радна снага у ово доба, када се толике јавне грађевине у земљи подижу - знатно поскупила, то је сигурно, да овај округ са оном сумом којом располаже сада неће моћи подићи ту зграду са којом се одавно чека без новог зајма...⁷

Пројекти за нову гимназијску зграду у Чачку⁸ били су у Министарству грађевина поверени архитекти Драгутину Маслаћу и он их је завршио до 21. маја 1912. године.⁹ Радови на изградњи били су започети још исте године „и темељи ударени, а сокле озидано све до самих отесаних камених плоча”.¹⁰ Предрачунска сума тада је износила око 3-4.000.000 динара. До избијања рата и потпуног прекида радова, објекат је морао бити већ прилично изграђен, јер у извештају директора Чачанске гимназије, упућеном Министру просвете и црквених послова, стоји да је „зграда гимназије још од почетка рата заузета за болницу и да у истој и сада леже болесни војници”. Исто тако, велики број наставног особља налазио се на војној дужности, па је због свега тога гимназија радила смањеним интензитетом.¹¹

Архитекта Драгутин Маслаћ (село Папратиште код Пожеге, 1875 - Београд, 1937),¹² у време када је ангажован за овај посао, био је млад пројектант, чије је прво значајно дело - здање Среског начелства и суда у Прокупљу било управо изграђено,¹³ док је још неколицина пројеката важних јавних објеката стајала на папиру или је почињала своју реализацију.¹⁴ Школован у Београду и

- 7 Исто, 834 (у писму потписан окружни деловођа Нов. П. Кнежевић).
- 8 О згради Чачанске гимназије видети: Б. Несторовић, *Архитектура Србије...567; исти, Преглед споменика...167; А. Кадијевић, Један век... 95-96; Делфина Рајић, Архитектонско наслеђе Чачка, Чачак 1997, 11-12.*
- 9 Датум на оригиналним Маслаћевим плановима, који се, као и неизведени нацрт Николе Краснова, чувају у Архиву Југославије (збирка планова фонда МГ бр. 50 П/6).
- 10 Ж.А., *Освећење нове гимназије у Чачку, Политика (1.11.1927), 6.*
- 11 *Извештај од 1. августа 1915. године: Б. Перунички, н. д., 864.*
- 12 О архитекти Драгутину Маслаћу у историографији се врло ретко и сажето писало. Постоје само краћи осврти на поједина његова дела у склопу општих прегледа српске архитектуре. Маслаћев живот и стваралачки опус у целини нису до сада систематски проучавани, а ни довољно познати. Више о животу и раду арх. Драгутина Маслаћа видети: М. Јанакова, *Ристићева палата у Скопљу – дело архитекте Драгутина Маслаћа*, у: Гласник Друштва конзерватора Србије 28, Београд 2004, 147-151 (са старијом литературом); *Забрављени архитекти: Драгутин Маслаћ*, у: Архитектура 74, Београд 2004, 11; *Архитекта Драгутин Маслаћ (1875-1937)*, у: ДаНС: Записи из архитектуре, урбанизма и дизајна, бр. 48, Нови Сад 2004, 55-57.
- 13 Више о овом делу видети: *Стваралаштво архитекте Драгутина Маслаћа у јужној Србији*, у: Лесковачки зборник XLV, Лесковац 2005, 85-98.
- 14 Зграда Начелства и суда у Ужицу (реализована после Првог светског рата по потпуно измењеном пројекту), Зграда Цветног трга у Београду (нереализовано), планови за нове зграде у Бањи Ковиљачи (са арх. В. Поповићем, довршено после Првог светског рата по плановима арх. М. Минића и др.), Зграда Дома ученица у Крунској улици у Београду (завршена 1912. године), Три среске зграде у Каменици.

Минхену на прекретници 19. и 20. века, Маслаћ је врло рано одредио стожерне тачке свог градитељства - приврженост академизму, сецесији, фолклоризму, као и неовизантијском стилу. Сваком од ових стилских опредељења прилазио је са подједнаким одушевљењем и искреношћу, а понекад се трудио и да их помири, мешајући њихове елементе и стварајући просторно и визуелно успеле архитектонске композиције. Период од 1920. до 1925. године Маслаћ проводи у приватној пракси, оснивајући грађевинско предузеће „Пионир”. Из ових година је највећи део његовог београдског опуса (махом стамбене зграде и виле), конципован искључиво на моделима академизма, уз додатке касносецесијских елемената.¹⁵ Касне двадесете и тридесете године представљају његову позну стваралачку фазу, и Маслаћ, сада већ на истакнутом положају шефа-инспектора у Министарству грађевина, посвећује се обнови и заштити српских старина (црква и манастира), као и повременом пројектовању сакралних и других објеката.¹⁶ Иако се тих година српска архитектонска продукција, предвођена младим и напредно оријентисаним градитељима, све више окреће модерној архитектури, Маслаћ је до краја остао велики противник Модерне и свега што није везано за традиционално, национално и академски утемељено градитељско искуство.

Грађевински радови на новом гимназијском објекту настављени су тек после Првог светског рата, и тада је, поред предвиђене две, изграђена и трећа етажа. Зграда је коначно завршена 1926. године.¹⁷ Њена вредност је била преко 7.000.000 динара. „То је најлепша зграда у Чачку и највећа и ове године су у њој први пут почела предавања. Ово је пуна гимназија и једина у рашкој области са близу 1000 ученика и ученица”. Међутим, зграда гимназије је по наређењу државних органа била ускоро изненадно затворена, због превеликих средстава која је изискивао њен рад. „Вест да је влада и ову пуну гимназију затворила изазвала је била велико узбуђење у народу, јер се у овој гимназији школују махом сиротнија деца, која би морала у том случају одмах своје школовање прекинути, јер немају средстава да се школују у другом месту. Њихови очеви – борци 10.

- 15 Од приближно двадесет приватних кућа у Београду за које је до данас познато да их је пројектовао Маслаћ, вреди посебно издвојити: Нинчићеву палату на Обилићевом венцу (1920-21), кућу Ђорђа Илића на Обилићевом венцу (1922-23), кућу инжењера Милоша Станојевића у улици Војводе Миленка (1922), Палату др Николића у улици Краља Милана (1922-24), кућу трговаца Радовановића и Милутиновића у улици Краљице Наталије (1922-23), као и једно дело у Скопљу, изузетне архитектонске вредности – Ристићеву палату на Тргу Македонија (1925-27).
- 16 Из овог периода Маслаћеве стваралачке каријере су: Црква Св. Јоакима и Ане у Прељини код Чачка (1927-30), Замак др Алексе Савића на Хисару код Прокупља (са арх. Н. Красновим, 1928-29), Црква Св. Ђорђа на Чукаричкој падини у Београду (са арх. В. Андросовим, 1928-32), Капела Св. Луке породице Стојић у Ужичкој Пожеги (1931), Црква Св. Јована Крститеља у Љигу (1930-41), Црква Св. Николе са вилом Сарачевића и кућом за свештеника у селу Шилопају на Руднику (са арх. В. Андросовим, 1935-39).
- 17 Ж. А., *Освећење нове гимназије у Чачку*, Политика (1.11.1927), 6.

нешадијског пука I и II позива, на чијим заставама стоји Карађорђева Звезда, посматрали су ово затварање са дубоким болом у души. Величанствена зграда са више од 50 соба за коју је држава толики новац уложила, затвориће се...¹⁸ Ипак, влада је повукла своју брзоплету одлуку и гимназија је убрзо била поново отворена. Почеле су припреме за њено освећење, које је коначно обављено 6. новембра 1927. године. Службу је вршио жички епископ Јефрем, а у свечаности су учествовале готово све околне гимназије, делегати Министарства просвете, многобројна културна и хуманитарна друштва и народни посланици. У подне тог дана организован је банкет за госте у хотелу „Крен“, док је увече у пространој гимназијској сали приређен концерт ученика Гимназије. Године 1937. у овој згради је прослављена стогодишњица постојања ове просветне институције.

Здање се налази на углу данашњих улица Кнеза Страцимира и Мутапове. Основа је врло функционално решена и развија се подужно у виду неправилног правоугаоника око унутрашњег дворишта (атријума) као централног језгра. Улазни ризалит споља и унутра снабдевен је степеништима и води, пресецајући попречни ходник, ка унутрашњем дворишту. Десно се на њега настављају две спаваонице за ђаке, а лево две просторије за професоре. На десном бочном крилу даље се пружају соба за послугу, гардероба и пространа гимнастичка сала (димензија 20 x 12 m). На левом и задњем крилу развија се низ учионица, слушаоница и кабинета.

Зграда има приземље и два спрата. Приземни део простире се изнад зоне сокла од вештачког камена. Све три зоне фасаде обрађене су, делимично или потпуно, у хоризонталним малтерним појасевима. Распоред просторија са приземља понавља се и на спратовима, с том разликом што се на фронталној страни десно пружају сала за цртање и сала за моделе, а лево канцеларије за директора и секретара. У оквиру пете фасаде, фронтални ризалит повишен је у односу на остале делове за висину постојећег поткровља.

Троделна хоризонтална подела по зонама, поштовање класичног принципа симетрије, као и општи третман волумена прочеља, указују на доминантну академско-класицистичку концепцију у распореду маса на грађевини. Међутим, ауторски приступ се кретао и ка интензивном увођењу националног стила, што је одредило и општи естетски карактер здања. Мотиви из српско-византијског градитељског вокабулара присутни су у спољној композицији како у оквиру првостепене, тако и другостепене пластике. Главни улаз у зграду је полукружно завршен и налази се у оквиру истакнутог вестибила у средини фронталног ризалита, на коме су изнад и три четвртаста прозора и балкон са декоративно израђеном оградом. Лучни улаз без трема и аркада веома се често јавља у балканској народној кући.¹⁹

Бочна фасада поседује три ризалита раскошног пластичног третмана. Занимљиво је да је сваки ризалит на згради другачије обраде и детаља. Посебно

18 Исто.

19 Н. Пешић-Максимовић, *Стваралаштво архитеката подстакнуто луцима са моравске куће*, Саопштења РЗЗСК XXXIV, Београд 2002, 410.

је богато обрађена лева бочна фасада, будући да гледа на једну од главних улица града. Оно што тражена репрезентативност и монументалност није дозволила на прочељу, уочљиво је управо на слободној бочној страни грађевине: ритмичност и динамичност облика овде су посебно дошли до изражаја, понајвише користећи се игром отвора и повременим сецесијским детаљима (плитки рељефи са флоралним мотивима). Елементи националног стила присутни су у виду конструкција испупчених ниша, тупих забата позајмљених из народног градитељства, заобљених еркера, док су декоративни капители неовизантијског типа.

Најрепрезентативније је обрађено прочеље грађевине. На њему је посебно наглашен средишњи ризалит, украшен масивним лучним улазом са сецесијском обрадом и низом од седам издужених лучних отвора на другом спрату. Прозорску аркаду, у којој средишњи отвор заправо представља врата која воде на балкон, носи шест неовизантијских стубаца са украсним капителима, међусобно повезаних попречном гредом која подсећа на греду која држи стубове трема на старој моравској кући. Отвори су, пак, конструисани као двокрилни, па се тако ствара утисак ниске ограде на трему моравске куће.²⁰

На фасадама су присутни најразличитији облици и величине прозора: са једним, два или три крила, четвртасти или лучно завршени, једноставне и прочишћене обраде, са елементима националног стила (лукови, шамброне, колонете), од већих димензија до величине окулуса. Тиме је на здању постигнута богата ритмичност и ублажена масивност конструкције.

Примена четвороводних кровова, различитих положаја и габарита, доприноси живописности и динамичности контуре и представља још један од елемената националног народног неимарства. Традиционални вокабулар уочљив је и у компоновању ентеријера (парапети, аркаде, декоративни капители), док је гвоздена степенишна ограда са геометријским мотивима блиска класичним академским узорима.

Мотив аркадног низа и вертикалне поделе зидног платна, коју творе прислоњени неовизантијски стубови по вертикали прочеља, зачет је управо на овој грађевини, а постаће веома популаран на профаним објектима националног смера (нпр. Трговачка академија арх. Јездимира Денића из 1925. године или Коруновићева соколска вежбаоница Друге мушке гимназије у Улици 29. Новембра из сличних година). Међутим, најизразитији утицај овог монументалног чачанског здања видљив је управо на школским зградама у међуратном периоду. Упадљиву сличност Гимназије у Великом Градишту,²¹ коју је 1926. године пројектовао пожаревачки архитекта Петар Јовановић, приметио је још Богдан Несторовић.²² Код архитекте Милице Крстић, чији је градитељски

20 Исто, 409-410.

21 Опширније о здању Гимназије у Великом Градишту видети: А. Кадијевић, *Један век...* 146-147.

22 Богдан Несторовић, *Архитектура Србије...*, 568.

опус био посебно обележен пројектовањем школских зграда, запажа се такође утицај чачанске зграде, нарочито на објекту основне школе у Горњем Матејевцу код Ниша.²³

Зграда Чачанске гимназије је данас у прилично добром, очуваном стању. Предузете грађевинске интервенције на спољашњости здања односиле су се на одржавање зграде, а увођењем пешчаног и жућкастог колорита није нарушена ауторска замисао и ликовност здања. Када се узме у обзир време идејног настанка овог дела (1911-12), оно се у стилско-архитектонском погледу може окарактерисати као изузетно вредан и напредан подухват, аутентичан продукт стилског хтења своје епохе. Познато је да се и у својим писаним критичарским радовима Маслаћ, уверен у „јаку стваралачку моћ у народу”, залагао за враћање фолклорној уметности чији су се облици преносили са колена на колена и тако одржали до данашњег дана, чиме је експлицитно износио став да се школовани уметници морају вратити народу и потражити код њега сарадњу и симпатије за „форме које ће се модерном техником дотерати и вратити у народ”. И управо због тих разлога, овај неимар је испољавао уверење да је држава „као најјачи покровитељ у модерном добу, дужна да у своме раду брижљиво чува своје национално обележје а тиме и самосталност”. *„Достојанство положаја који један школовани градитељ заузима у народу, захтева од њега да врши улогу учитеља уметности а то може, дакле, бити тек када успе да га народ разуме, кад буде његовим језиком проговорио и кад буде могао да увери меродавне чиниоце о потреби да га у вршењу његове дужности потпомажу”*.²⁴

Након једне и по деценије, када је здање коначно пуштено у употребу, оно је још увек представљало свеж и смео градитељски чин, а у односу на друге савремене зграде овог типа истакло се по солидности извођења и беспрекорности другостепене обраде.²⁵ Одлично уклопљено у свој амбијент (старо језгро града), оно је значајно утицало и на каснији урбо-архитектонски развој тог дела Чачка. Данас здање Чачанске гимназије важи за једно од ремек-дела националног стила у српској архитектури, као и за једну од најлепших и уметнички најуспелијих зграда гимназија у нашој средини.

23 О арх. М. Крстић видети: С. Тошева, *Архитект Милица Крстић (1887-1964)*, ГГБ XLIV, Београд 1997.

24 Д. М., *Скице за зграду Монополске Управе*, СТЛ 13, Београд 1909, 97-99.

25 Што добро показују и многобројне сачуване старе разгледнице, које ми је за потребе овог прилога из своје колекције уступио господин Милош Јуришић, на чему му најлепше захваљујем.

Gimnazija – Secondary School Building in Cacak- History and Architecture

Efforts that town Cacak got a specialized building for grammar school – GIMNAZIJA date back to the end of 19th century. A very interactive correspondence kept in the History Archive of Cacak explains vividly the whole project and offers significant documents about the interests and efforts of a Rudnik district in this respect. Plans for this building were ordered at the beginning of the second decade of 20th century in the Ministry of Civil Engineering and his designer and author, architect Dragutin Maslac worked them out till the mid 1912. The building was started in the same year but after the First World War broke out the works were stopped. The building was finally completed and sanctified in 1926. Architectural concept is based on academic distribution of the mass, appropriate to public – education purpose of the object, while the general art achievement of the building is connected with national building experience and it is decorated with partial secession details. Today, this object presents one of the master pieces of the epoch of looking for Serbian national style and one of the most beautiful Gimnazija (grammar school) buildings in Serbia. In the opus of architect Maslac, who formed his style based on experiences of academism, secession, folkloric as well as neo-Byzantium style, Cacak building presents one of his most valuable works of art.

Mare JANAKOVA

À propos de l'histoire et de l'architecture du bâtiment du lycée de Cacak

Les efforts effectués afin que la ville de Cacak bénéficie d'un bâtiment de lycée remontent déjà à la fin du XIXème siècle. L'abondante correspondance, conservée aux Archives historiques de Cacak explique pittoresquement cette entière entreprise et procure des témoignages importants concernant l'intérêt et l'effort de la circonscription de Rudnik en ce sens. Les plans de construction pour ce bâtiment furent commandés au début de la deuxième décennie du XXème siècle au Ministère des constructions et son architecte et auteur, l'architecte Dragutin Maslac, les effectua jusqu'à la moitié de l'année 1912. La même année, on commença avec la construction, mais avec la venue de la Première Guerre mondiale, le travail fut interrompu. L'édifice fut enfin achevé et béni en 1926. La conception architectonique repose sur la disposition académique des masses, sur une affectation publico-éducative exemplaire du bâtiment, tandis que la portée générale artistique de l'édifice fut liée à l'expérience nationale constructive et ennoblie de détails sporadiques de la sécession. Aujourd'hui, cet édifice représente un des chefs-d'œuvre de l'époque de recherche du style national serbe et un des plus beaux bâtiments de lycée en Serbie. Dans l'opus de l'architecte Maslac, qui élaborait son opus créatif à partir des expériences de l'académisme, de la sécession, du folklorisme, ainsi que du style néo-byzantin, l'édifice de Cacak représente une des œuvres les plus précieuses du point de vue artistique.

Mare JANAKOVA

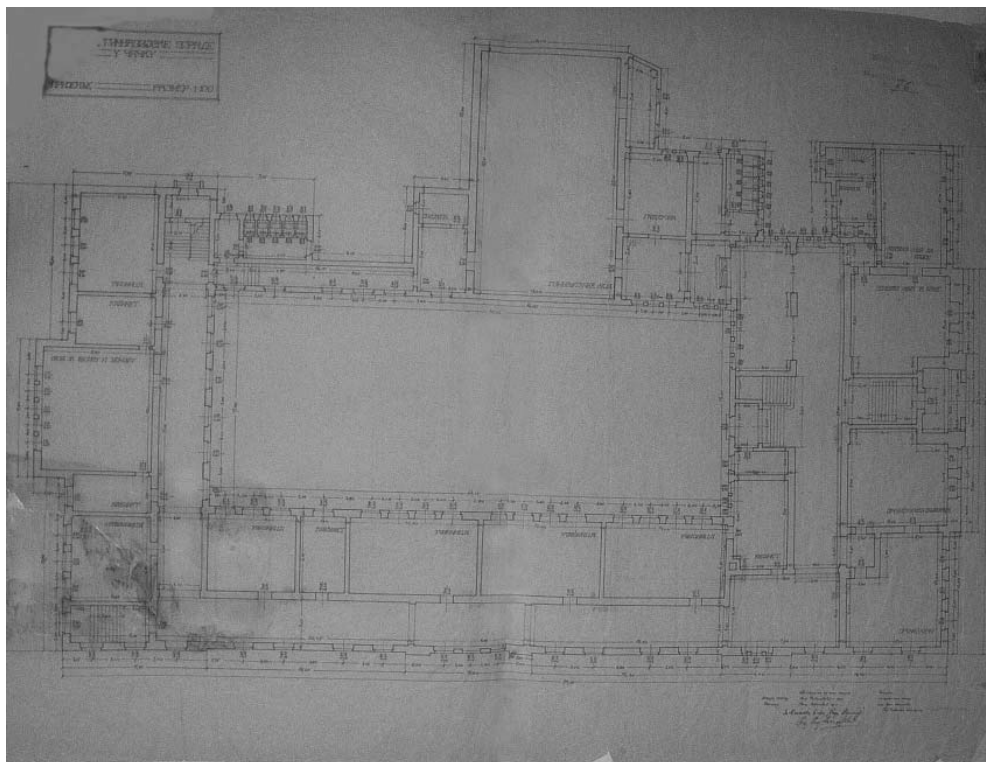
Портрет Драгутина Маслаћа

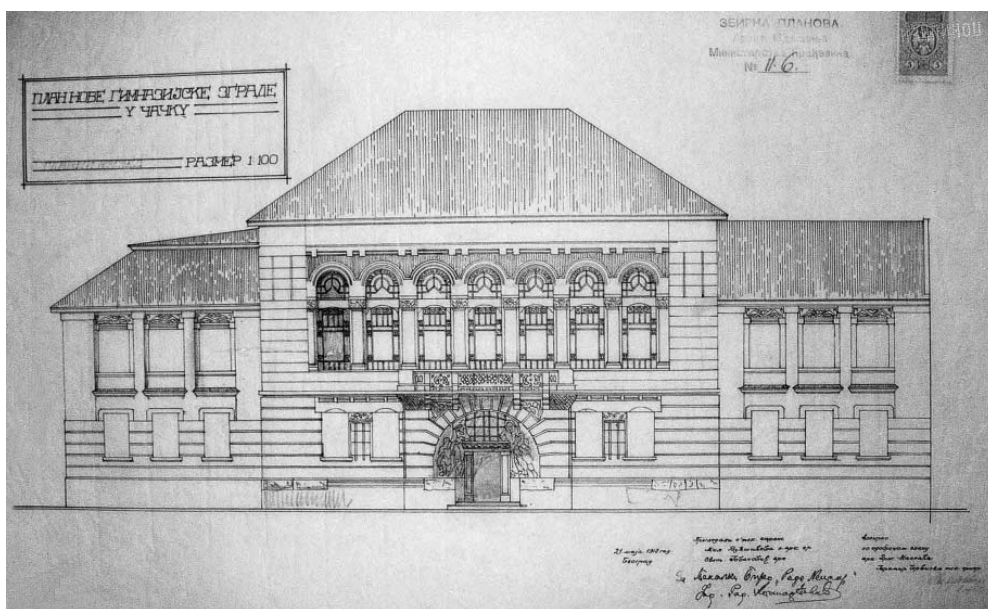
Гимназија у Чачку - разгледница (19. новембар 1935)

Гимназија у Чачку - разгледница (4. децембар 1927)

Оригинални планови Гимназије у Чачку, пројекат основе, Архив

Оригинални планови Гимназије у Чачку, план фасаде pročеља, Архив

Гимназија у Чачку - разгледница (13. јул 1940)

Гимназија у Чачку - разгледница (12. април 1946)

*Портрет
Драгутина Маслађа*

Гимназија у Чачку, данашњи изглед

Гимназија, данашњи изглед